

Empathiebeleving in “Roze water”: het belang van het proces.

Kirsten Groot

3 juni 2022

Nederlandse letterkunde: hedendaagse letterkunde

Woord aantal: 2.500

Ze klinkt gebroken. ‘(...) Ga jij me verraden?’

En ik... ik heb geen antwoord voor haar.¹

Met deze woorden eindigt het kortverhaal “Roze water” van Kelly van der Laan. Het verhaal won de 2013-editie van Fantastels en werd in 2020 in de bundel *Verloren Zielen* bij Uitgeverij Zilverspoor gepubliceerd. In haar pagina “over ‘Roze water’” noemt de auteur het verhaal zelf een “morele stomp in de maag”² en dat is inderdaad hoe ik mijn eerste leeservaring ervan zou omschrijven.

De geciteerde zinnen roepen op zichzelf weinig emotie op. Het gebruik van het woord “verraden” maakt duidelijk dat het een pijnlijke situatie is, maar zonder kennis van de context, waarin dit stukje gelezen dient te worden, is het effect ervan minimaal. Het is niet duidelijk wie “ze” en “ik” zijn, wat hun band is en wat het verraad in zou houden, als het zou plaatsvinden. Dit punt roept onze aandacht naar het belang van het proces bij empathiebeleving, zoals besproken in de lessen.

Om specifieke scènes goed effect te laten hebben, is het noodzakelijk dat er een proces is dat naar de scène toewerkt, zodat het de nodige emotionele lading en betekenis krijgt. In een kortverhaal is dit vaak duidelijk te zien, omdat het genre door de beperkte ruimte meer gestroomlijnde verhalen vereist. Door onnodige zaken weg te laten, blijft de focus op de gebeurtenissen die centraal staan en de emoties die daarbij horen. In deze paper zal ik proberen om het proces in “Roze water” in kaart te brengen en te analyseren met welke technieken het verhaal de empathiebeleving stuurt en de “morele stomp in de maag” van het einde verwezenlijkt.

Structuur en opbouw

“Roze water” is in vier kortere stukken verdeeld:

1. *Introductie*³

Dit deel introduceert de personages en de wereld. De eerste naam die we als lezer tegenkomen, is die van Denis. Hij heeft de protagonist en zijn verloofde, Reka, met een naald geprikt om bloed af te nemen en het bloed moet in een schaal met een vloeistof worden vermengd. We komen er al snel achter dat de kleur vertelt of Reka besmet is, en de groene kleur die zij te zien krijgt, is een negatief resultaat. Roze is positief. Ze moeten deze test elke dag doen. Er blijkt sprake te zijn van een dodelijke plaaguitbraak en Reka en Denis zijn poortwachters die buitensteders testen. De situatie heeft Reka inmiddels moedeloos gemaakt, maar ze moet het werk voortzetten. Reka’s zus Zita komt binnen en vertelt Reka dat de Hoogheer en diens zoon – Zita’s geliefde – haar advies willen.

---

¹ Kelly van der Laan, “Roze water,” in *Verloren Zielen* (Zilverspoor, 2020), 36.

² Kelly van der Laan, “Over ‘Roze water’,” in *Verloren Zielen* (Zilverspoor, 2020), 37.

³ De stukken hebben geen titels, maar ik heb zelf bij elk stuk een of twee woorden geschreven om te verduidelijken waar het stuk om draait of wat de functie ervan is.

2. *Nieuwe procedure*

In dit stuk gaat Reka naar de Hoogheer. Het stuk geeft meer informatie over de positie van Reka en Zita in de stad, de band tussen Zita en de zoon van de Hoogheer, Loran, en over de vriendschap tussen de Hoogheer en Reka's vader. De Hoogheer en Loran vertellen over het onderwerp van hun discussie: is het humaan om besmette mensen weg te sturen, wetende dat ze veel anderen zullen besmetten? Ze noemen Reka's vader, waarna het verhaal een terugblik geeft naar het moment dat Reka's vader positief werd getest en zichzelf met zijn huis in brand stak om zijn dochters niet te besmetten. Terug in het heden verduidelijken Loran en zijn vader dat ze overwogen om zieken met hun karavaan te executeren, om de verspreiding van de ziekte te beperken. Reka is het met hen eens, omdat niets haar erger lijkt dan dat Zita door haar ziek zou worden.

3. *Dilemma*

In dit deel wordt een nieuwe protocol voor de poortwachters geïntroduceerd: "Iedere karavaan die een besmette persoon bij zich heeft, wordt ter plekke ter dood veroordeeld."⁴ Reka verdedigt de maatregel, ook al weet ze dat zij degene is die de mensen ter dood moet veroordelen. De sfeer is zwaar en Zita probeert die iets te verlichten door te beginnen over de test van Denis die zij zou uitproberen. Er wordt op de deur geklopt met de aankondiging dat er nieuwkomers voor de poort staan. Reka besluit de test alleen af te nemen en Denis met zijn nieuwe test naar het Gilde te laten gaan voor goedkeuring. De nieuwkomers blijken Reka's oom en tante met drie kleine kinderen te zijn. Ze legt aan hen de mogelijke uitkomsten, inclusief executie, uit en biedt de optie aan om de test over te slaan en te vertrekken als ze het niet aandurven. De familie neemt toch het risico en het water van hun zoontje kleurt roze. Reka's oom biedt aan om haar te betalen als ze hen laat weglopen. Ze neemt het geld aan en haar oom bedankt haar, maar bij de poort vertelt ze de wachters dat het zoontje besmet is. Ze hoort het gegil van de familie die wordt gedood.

4. *Conclusie*

In het laatste deel moet Reka met de nasleep van haar keuze omgaan. Ze gaat naar het strand, omdat ze Zita niet met dit nieuws onder ogen durft te komen. Ze probeert haar keuze voor zichzelf goed te praten en plant om het geld voor Zita's huwelijk te gebruiken. Door de noodzaak om zichzelf te testen, gaat ze toch naar huis en daar treft ze Zita aan. Zita is woedend, omdat Reka hun familie ter dood heeft veroordeeld, en Reka komt tot de ontdekking dat Zita's test van die ochtend positief is. Zita vraagt of Reka haar gaat verraden – lees: ter dood veroordelen – en Reka heeft geen antwoord.

Leren kennen

Het kortverhaal maakt effectief gebruik van focalisatie en bewustzijnsvoorstelling om de lezers het gevoel te geven dat we Reka leren kennen. Op het gebied van bewustzijnsvoorstelling zorgen de directe

---

⁴ Van der Laan, "Roze water," 23.

en vrije directe rede voor een gevoel van authenticiteit. Van der Laan heeft de directe rede typografisch afgebakend door zulke zinnen cursief te maken. De vrije directe rede, daarentegen, ziet er hetzelfde uit als de rest van de tekst, bijvoorbeeld bij: “Waar hebben de Hoogheer en zijn zoon mij voor nodig?”⁵

Verder heeft het verhaal een opbouw, waarin de nodige informatie die de positie en achtergrond van de personages evenals hun onderlinge relaties verduidelijkt, zichzelf mondjesmaat prijsgeeft. Dit gebeurt door middel van onder andere dialoog, de gedachten van de verteller (eveneens de protagonist) en *flashbacks*. Op die manier krijgen we geleidelijk een kader waarbinnen we de handelingen van de personages kunnen interpreteren. De belangrijkste zaken die zijn verankerd in het verhaal, zijn de zelfmoord van Reka’s vader en het effect dat zijn beredenering op Reka’s denkwijze heeft gehad, evenals Reka’s motivatie om haar zus koste wat het kost te beschermen.

Het verhaal vertelt over de zelfmoord in de vorm van een *flashback*, die in het tweede deel strategisch samenkomt met Reka’s beslissing om het executieplan te ondersteunen. Ze kan zich al inbeelden hoe Zita door haar besmet zou worden en een verschrikkelijke dood zou sterven. Vanuit de gedachte dat zij zelf zou doen wat haar vader deed – het eigen leven nemen om anderen te beschermen – beredeneert ze dat iedereen hetzelfde zou doen. Niemand zou zijn of haar geliefden willen zien sterven. Ze vindt het idee van de executie gruwelijk, maar ziet het niet als onethisch, omdat het ter bescherming van iedereen is en het de besmette persoon en diens geliefden leed bespaart.

Confrontatie

Het derde deel concretiseert de abstracte discussie van het tweede deel door Reka te laten beslissen hoe ze met de besmetting van haar neefje om moet gaan. Deze confrontatie is nodig voor het verhaal om Reka’s motivatie stevig te cementeren. Ze zal zelfs haar familie ter dood veroordelen om haar zus te beschermen. Anders dan een mening over een hypothetische situatie gaat het hier om een handeling in een concrete situatie. Hierna is er geen weg terug. Reka moet deze confrontatie aangaan voor het verhaal om de emoties van het laatste deel optimaal over te brengen. Als Reka nooit haar familie had laten sterven, zou het makkelijk zijn om te denken dat ze Zita’s besmetting geheim zou houden, of misschien halsoverkop de stad uit zou vluchten om haar (tijdelijk) in leven te houden. Nu ze zo ver is gegaan om haar oom en tante en drie kleine kinderen te laten vermoorden, is die keuze niet zo zeker meer.

Het moreel dilemma van het derde deel is een voorproefje dat eng dichtbij Reka’s grootste angst komt, en de focus op haar ooms gelijkenis met haar vader dikt het aan. Omdat het verhaal Reka’s gedachten en gevoelens weergeeft, kan de lezer volgen waar haar beslissing vandaan komt. Misschien denken wij zelfs dat wij hetzelfde zouden hebben gedaan. Het laatste morele dilemma – moet Reka Zita verraden of niet? – is waar we als lezer moeten stilstaan bij de mening die we over het derde deel hadden. Vinden we dat Reka Zita op dezelfde manier moet behandelen als haar andere familie? Zou dat eerlijk

---

⁵ Van der Laan, “Roze water,” 11-12.

zijn? Zou ze voor Zita een uitzondering moeten maken, wetend hoe gevaarlijk het is om een besmette persoon *binnen* de stadsmuren te hebben? Zou dat ethisch onverantwoord zijn? Het verhaal geeft ons niet het antwoord, waardoor het ons als het ware dwingt om hier in Reka's schoenen te staan en te beslissen welke optie ze waarschijnlijk zou kiezen.

Perspectief en *foreshadowing*

De eerste tekstuele techniek die noemenswaardig is in het kader van empathie, is het gebruik van de ik-verteller als vertelperspectief. Verder wekt de tekst met het gebruik van onder andere herhalingen, onaffe zinnen en beletseltekens de indruk dat het uitspraken en gedachten 'natuurgetrouw' weergeeft, en daarmee creëert het een illusie van authenticiteit⁶ wat empathie vergemakkelijkt. Voorbeelden hiervan zijn "Oh, God, oh, God"⁷, "Ik denk..."⁸, "Oh God, als hij besmet is..."⁹ en "En ik... ik heb geen antwoord voor haar."¹⁰

Zoals ik in mijn midtermpaper heb gezegd, kan het stimuleren van immersie of transportatie van de lezers ook een rol spelen bij het opwekken van empathie. Dit kortverhaal doet dat door een afwijkende *setting*. Het speelt zich niet in onze wereld af en dat is te merken aan het gebruik van woorden zoals "schrijfstok," "zonnewende," "olielamp," "Gilde," titels zoals Hoogheer Lithon en Jongheer Loran, en plaatsnamen zoals "Palsen." Een afwijkende wereld stimuleert immersie van de lezer, omdat het vereist dat de lezer een beeld ervan construeert om de gebeurtenissen te kaderen. Als de lezer vervolgens meer "in" het verhaal zit, wordt het makkelijker om empathie voor de personages te voelen.

Een ander middel dat het kortverhaal gebruikt, is *foreshadowing*. Doorheen het verhaal zijn er tekenen dat Zita uiteindelijk ziek zal worden:

'Is er iets ergers dan een persoon die je liefhebt te zien sterven aan de plaag?' (...) [Lithon] heeft zijn zusje zien sterven toen hij nog jong was. (...) Het is niet heel moeilijk om me voor te stellen hoe het zou zijn als het Zita zou overkomen. De engelen weten dat ik mezelf al talloze nachten met dat waanbeeld wakker gehouden heb (...) Zita met builen over haar hele lichaam, bloedend uit haar poriën. Biddend om genade. Het idee dat het mijn schuld zou zijn. God nee, dat zou ik niet aan kunnen.¹¹

'Ik denk dat ik hetzelfde zou doen [als mijn vader]. Ik zou duizendmaal liever levend verbranden dan dat ik Zita zou besmetten.'¹²

---

⁶ Lut Missine, "Verzonnen en toch echt. Over fictionaliteit en referentialiteit," in *Oprecht gelogen. Autobiografische romans en autofictie in de Nederlandse literatuur na 1985* (Nijmegen: Vantilt, 2013), 131.

⁷ Van der Laan, "Roze water," 32.

⁸ Van der Laan, "Roze water," 21.

⁹ Van der Laan, "Roze water," 28.

¹⁰ Van der Laan, "Roze water," 36.

¹¹ Van der Laan, "Roze water," 21.

¹² Van der Laan, "Roze water," 22.

Door zo de aandacht te vestigen op de hypothetische situatie waarin Zita ziek zou worden, bouwt het verhaal al op naar het moment dat dit angstbeeld werkelijkheid wordt.

Zita's huid voelt warm onder mijn lippen.¹³

Wanneer Reka naar werk moet gaan en van Zita afscheid neemt, voorspelt deze zin al weinig goeds. Het is het eerste concrete, fysieke teken dat Zita ziek is, in plaats van een enge gedachte in Reka's hoofd. Ook in Reka's dilemma rond haar oom en tante zit een opbouw naar Zita's roze water.

God en alle engelen, hij is familie. Ik zou hem moeten helpen.¹⁴

Hoewel Reka vindt dat ze haar familie zou moeten helpen, kiest ze er toch voor om hun resultaat aan de wachters door te geven, wat leidt tot hun executie. Reka's redenen hiervoor draaien vooral om de bescherming van Zita:

Mijn geest flitst naar ons uitgebrand huis, naar mijn angstbeeld van Zita die sterft tussen zwerende wonden, bloed en pus. Naar Denis. Naar heel Melinburg dat in gevaar is door dit kleine jongetje.¹⁵

Zita, Denis, iedereen dood of stervende, net zoals in Pelerië. *En dan is het mijn schuld. Oh, God, oh, God.*
'Zou je je eigen familie ter dood veroordelen, Reka?'¹⁶

Het wordt hier iedere dag drukker. Met *gezonde*, niet besmette mensen. Dit is waar ik het voor doe, toch? Dit is waar ik mijn eigen bloed voor verraden heb. Ik bescherm de inwoners van Melinburg, net zoals ik mijn zus bescherm. Net zoals ik mijn verloofde bescherm. Ik heb het voor hen gedaan.¹⁷

Als lezer voel je de bui al hangen, met name vanuit de gedachte dat het wel heel naar zou zijn als Zita nu ineens positief test.

Naast *foreshadowing* gebruikt het verhaal directe karakterisering, zoals besproken in de midtermpaper, door via zintuiglijke informatie de suggestie van authentiek begrip vanuit de lezer naar het personage te wekken. Bijvoorbeeld met de zin: "Het porselein is warm in mijn verkleumde handen."¹⁸ Daarnaast legt het verhaal de emotionele en mentale wereld van Reka gedetailleerd bloot,

---

¹³ Van der Laan, "Roze water," 26.

¹⁴ Van der Laan, "Roze water," 31.

¹⁵ Van der Laan, "Roze water," 31.

¹⁶ Van der Laan, "Roze water," 32.

¹⁷ Van der Laan, "Roze water," 33.

¹⁸ Van der Laan, "Roze water," 17.

via focalisatie, bewustzijnsvoorstelling en metaforen, zoals de bal¹⁹ of steen²⁰ van spanning onderin haar maag en de cocon²¹ en mist²² die haar gevoelloosheid illustreren.

Conclusie

Waarom komt het einde zo hard aan? Het korte antwoord is: vanwege het hele proces dat eraan voorafgaat in combinatie met het feit dat het verhaal hier stopt. We zijn vanuit de abstracte discussie van het tweede deel, naar de concrete casus van het derde deel gegaan, telkens een stapje dichterbij het meest gevreesde scenario van het laatste deel. Er is geen antwoord voor wat er daarna gebeurt. De lezer heeft in de loop van het verhaal een beeld van Reka als personage gekregen en wordt aan het einde aangespoord om zelf haar antwoord te bedenken.

Aan de ene kant was Reka in staat om haar familie te laten doden, maar dit deed ze met Zita's bescherming als motiverende factor. Hoewel de stad en Zita in eerste instantie aan dezelfde kant stonden en tegen de zieke familie beschermd moesten worden, heeft er een wissel plaatsgevonden. Nu is het Zita, die de bedreiging vormt. Haar bescherming betekent daarom iets heel anders dan het in de vorige stukken deed. Zoals Hoogheer Lithon zegt:

'Mensen doen rare dingen als hun geliefden ziek zijn. Ze nemen risico's, hopen dat de engelen ze helpen, wachten op een wonder, en in de tussentijd worden ze meegesleurd in ziekte en verderf. En op hun beurt steken zij weer anderen aan als een cyclus van de dood. Het is gruwelijk en pijnlijk en het loopt nooit goed af.'²³

Kunnen we dit zien als een voorspelling van wat er met Reka en Zita zal gebeuren? We weten het oprecht niet. Het vervolg is een lege pagina die we zelf met onze vermoedens moeten invullen, als we het verhaal in ons hoofd willen afsluiten. Dit is wellicht een van de meest effectieve technieken van het verhaal om empathie op te wekken. De stilte geeft ruimte aan onze verbeelding en roept de vraag op: wat zou ik doen?

---

¹⁹ Van der Laan, "Roze water," 8.

²⁰ Van der Laan, "Roze water," 18.

²¹ Van der Laan, "Roze water," 20.

²² Van der Laan, "Roze water," 32.

²³ Van der Laan, "Roze water," 18.

Bronnen

Missine, Lut. “Verzonnen en toch echt. Over fictionaliteit en referentialiteit.” In *Oprecht gelogen. Autobiografische romans en autofictie in de Nederlandse literatuur na 1985* (Nijmegen: Vantilt, 2013), 130-140.

Van der Laan, Kelly. “Over ‘Roze water’.” In *Verloren Zielen* (Zilverspoor, 2020), 37-38.

Van der Laan, Kelly. “Roze water.” In *Verloren Zielen* (Zilverspoor, 2020), 8-36.